

UD.W
V 10
(1)

TNO-rapport

**VOORSTUDIE VROUWEN IN HOVENIERS-
BEDRIJVEN EN DE GROENVOORZIENING**

BIBLIOTHEEK NEDERLANDS INSTITUUT VOOR
PRAEVENTIEVE GEZONDHEIDSZORG TNO

28 JUL 1993

POSTBUS 124, 2300 AC LEIDEN

NIPG-publikatienummer
93.054

IBISSTAMBOEKNUMMER

5801

Juli 1993

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden
vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie, microfilm
of op welke andere wijze dan ook, zonder
voorafgaande toestemming van TNO.

Indien dit rapport in opdracht werd
uitgebracht, wordt voor de rechten en
verplichtingen van opdrachtgever en
opdrachtnemer verwezen naar de
'Algemene Voorwaarden voor Onderzoeks-
opdrachten aan TNO', dan wel de
betreffende terzake tussen partijen
gesloten overeenkomst.
Het ter inzage geven van het TNO-rapport
aan direct belanghebbenden is toegestaan.

© TNO

S. Vaas

De afbeelding is te bestellen door het overmaken van f 21,00 (incl. BTW) op postbankrekeningnr. 99.889 ten name van TNO-Gezondheidsonderzoek te Leiden onder vermelding van bestelnummer 93.054.

Deze uitgave is te bestellen door het overmaken van f 21,00 (incl. BTW) op postbankrekeningnr. 99.889 ten name van TNO-Gezondheidsonderzoek te Leiden onder vermelding van bestelnummer 93.054.

INHOUD	pagina
INLEIDING	1
1. NADERE ORIËNTATIE OP DE ONDERZOEKSVRAAG BIJ DE OPDRACHTGEVER	2
2. STRUCTUUR VAN DE BRANCHE	4
3. ONTWIKKELINGEN IN DE BRANCHE	5
4. PERSONEELSVORZIENING	6
5. FUNCTIES	7
6. ARBEIDSOMSTANDIGHEDEN	8
7. CONCLUSIES	9
LITERATUUR	11
BIJLAGEN	13

INLEIDING

De Stichting Opleidingsfonds Leerlingwezen Land- en Tuinbouw gaf het NIPG TNO opdracht tot het doen van een vooronderzoek 'Vrouwen in hoveniersbedrijven en de groenvoorziening'. Doel van deze studie is informatie te verzamelen op grond waarvan het beter mogelijk is keuzes te maken over de opzet van een onderzoek met dezelfde naam. Met name gaat het om keuzes ten aanzien van het aantal cases te betrekken in het onderzoek en de verdeling hiervan over verschillende typen van werk. Tevens is dit vooronderzoek een eerste kennismaking van de onderzoekers met de branche (zie bijlage I) en een eerste verkenning van de literatuur over arbeidsomstandigheden in de branche.

In het kader van dit vooronderzoek, waarvoor 18 uren beschikbaar waren, is een gesprek gevoerd met een medewerker van de VOLLT en met de eigenaar van een hoveniersbedrijf, voorts is literatuur bestudeerd.

Dit verslag is als volgt opgebouwd. In de eerste paragraaf wordt het resultaat van een nadere verkenning van de vraag van de opdrachtgever gepresenteerd. In de tweede paragraaf wordt de structuur van de bedrijfstak - voorzover relevant - beschreven en een voorbeeld van een typisch hoveniersbedrijf geschetst. De derde paragraaf is gewijd aan de te verwachten belangrijkste ontwikkelingen in de bedrijfstak. In de vierde paragraaf wordt ingegaan op de gangbare manier van personeelsvoorziening bij hoveniersbedrijven en de groenvoorziening. Paragraaf vijf betreft een aanduiding van de belangrijkste functies. De zesde paragraaf is gewijd aan de Arboproblematiek. De laatste paragraaf bevat de conclusies. De conclusies zijn verwerkt in een projectvoorstel aan SOLLT die voor de volledigheid is toegevoegd (zie bijlage II).

1. NADERE ORIËNTATIE OP DE ONDERZOEKSVRAAG BIJ DE OPDRACHTGEVER

De onderzoeksvraag van de SOLLT komt voort uit de ervaring van enkele jaren met gericht beleid om deelname van vrouwen in de groenvoorzieningsopleidingen te vergroten. Dat beleid heeft nog niet tot een toename van het aantal vrouwen in de groenvoorziening geleid. De SOLLT veronderstelt dat de arbeidsomstandigheden (ook) voor vrouwen niet optimaal zijn en dat het arbeidsklimaat (de mentaliteit) een blijvende te werkstelling van vrouwen in de weg staat. De verwachting bij de SOLLT is dat door het aanrijken aan de bedrijfstak van concrete, praktische en in de algemene bedrijfsvoering realiseerbare maatregelen het beleid succesvoller kan worden gemaakt. Deze maatregelen zouden gericht moeten zijn op verbetering van de fysieke arbeidsomstandigheden, de arbeidsorganisatie, de functieinhoud en het sociaal beleid. Bij fysieke arbeidsomstandigheden gaat het om belasting door tillen, dragen, beweging en werkhouding veroorzaakt door onvoldoende tilhulpmiddelen en onvoldoende aandacht voor inrichting en opstelling van het te bewerken materiaal en ontwerp van machines en gereedschap. Bij knelpunten in de arbeidsorganisatie gaat het om fysieke of psychische belasting door de verdeling van de taken over de personele functies, om flexibiliteit in de organisatie en om mogelijkheden voor deeltijdarbeid. De arbeidsinhoud houdt met de arbeidsorganisatie verband en kan belastend zijn als er risico's voor stress en onvoldoende mogelijkheden voor verdere kwalificering in het vak zijn. Bij knelpunten in het sociaal beleid kan men denken aan onvoldoende aandacht voor de begeleiding en het loopbaanbeleid enerzijds en voor het integratieproces van vrouwen in een mannenploeg anderzijds.

Deze veronderstellingen wil de opdrachtgever in een onderzoek getoetst en nader uitgewerkt zien.

Bij deze vraagstelling past een onderzoeksopzet die het mogelijk maakt intensief studie te doen naar oorzaken in arbeidssituaties en processen op de werkplek die de ervaringen van en met vrouwen kunnen verklaren. Een dergelijke onderzoeksmethode is te meer aan te bevelen omdat als resultaat concrete en praktisch realiseerbare verbeteringsmaatregelen worden gewenst. Niet zozeer de kwantitatieve representativiteit is van belang alswel de kwalitatieve representativiteit of de bruikbaarheid van de resultaten. De meest geëigende onderzoeksmethode hiervoor is de intensieve casestudie. Aanbevolen wordt in twaalf casestudies de bovengeschetste vragen te onderzoeken. Een casestudie houdt in: analyse van de ervaringen van en met één vrouw door (bij voorkeur) interviews met deze vrouw, een mannelijke collega, een leidinggevende en een consultant alsmede observaties en metingen van de ergonomische en arbeidshygiënische condities en de taakuitvoering.

In de studie wordt in het bijzonder gelet op de praktijkoplossingen die reeds gevonden zijn voor door vrouwen ervaren problemen.

2. STRUCTUUR VAN DE BRANCHE

De branche kan verdeeld worden in particuliere hoveniersbedrijven en groot groenvoorzieners enerzijds en gemeentelijke diensten (dienst Gemeentewerken of Publieke werken, Plantsoenen-dienst) anderzijds. De gemeentelijke diensten houden zich vooral met groenvoorziening of parkonderhoud en -aanleg bezig. In verband met seizoenarbeid komen veel losse werknemers voor. Het gemiddelde aantal vaste personeelsleden is 7. De hoveniersbedrijven zijn overwegend kleine bedrijven. In de jaren tachtig is het aantal particuliere bedrijven explosief gegroeid.

De spreiding van de bedrijven over het land is nagenoeg evenredig met de bevolkingsspreiding.

De meeste particuliere bedrijven verrichten hun werkzaamheden binnen een straal van 30 kilometer rondom hun bedrijf. De gemeentelijke diensten werken uiteraard binnen de gemeentegrenzen.

De markt voor de hoveniersbedrijven bestaat uit particulieren, bedrijven en instellingen die een bedrijf inschakelen voor aanleg en onderhoud van tuinen. De groot groenvoorzieners richten zich op park- en sportveldaanleg en onderhoud en hebben vooral de overheid (en particulieren) als opdrachtgevers. Een marktverkenning uitgevoerd in 1991¹ liet voor de hoveniersbedrijven een goede bedrijfs-economische verwachting zien (niet bekend is of die verwachtingen inmiddels bijgesteld moeten worden, in verband met de minder goede algemene economische ontwikkelingen). De groot groenvoorzieners zagen hun toekomst minder rooskleurig in als gevolg van de overheidsbezuinigingen.

3. ONTWIKKELINGEN IN DE BRANCHE

De bedrijfstak moet in de naaste toekomst met belangrijke nieuwe eisen uit de omgeving rekening houden. Al constateert de eerder aangehaalde studie nog weinig 'innovatiedrang', uit de beschreven ontwikkelingen moet men wel concluderen dat binnenkort van een 'innovatiedwang' sprake zal zijn. Bijna alle ondervraagde ondernemers verwachten een ontwikkeling naar ecologisch groen-beheer. Toch gebruikt nog een groot aantal ondernemers chemische onkruidbestrijdingsmiddelen en denkt slechts een derde van hen in de toekomst over te zullen gaan op onkruidverwijdering door schoffelen. Algemeen is de verwachting juist dat sprake zal zijn van een extensievere produktiewijze en van gebruik van meer en meer gespecialiseerde machines. Het lijkt van belang bij de vraagstelling van dit onderzoek te betrekken in hoeverre en onder welke condities deze nieuwe ontwikkelingen voor de branche kansen of bedreigingen vormen voor de arbeid van vrouwen. Met name door bij de interviews in te gaan op de ervaringen tot nu toe en de verwachtingen.

4. PERSONEELSVOORZIENING

Bedrijven in de branche hebben zoals gezegd gemiddeld 7 werknemers in vaste dienst. Daarnaast komen vele losse werknemers en seizoenarbeiders voor. De leeftijdscategorie tussen de 23 en 30 jaar is het meest vertegenwoordigd, na 40 jaar neemt het aantal werknemers sterk af, er zijn bijna geen werknemers ouder dan 61 jaar. De meest voorkomende opleidingen van de vaste medewerkers zijn -in volgorde van frequentie percentage- Leerlingstelsel, Middelbare Tuinbouwschool, Lager Agrarisch Onderwijs, Lager Onderwijs. In de kleine hoveniersbedrijven heeft bijna 50% van het personeel een vooropleiding in het leerlingstelsel genoten. Deze bedrijven blijken in de praktijk een leerschoolfunctie te hebben. Bij grotere bedrijven worden ook mensen met een MBO-opleiding aangenomen omdat zij zelfstandiger moeten werken en aan anderen leiding geven. Bij de grote groenvoorzieningsbedrijven werken ook vrij veel mensen met alleen Lager Onderwijs.

Vrij veel bedrijven (33%, zie de eerder aangehaalde studie) hebben problemen met de werving van geschoolde vakkrachten. De redenen daarvan zijn naar de mening van de ondervraagde ondernemers onder andere de arbeidsomstandigheden en het feit dat er maar weinig vaklieden zijn. Voorts werd duidelijk dat de belangrijkste manier om in personeel te voorzien in de praktijk is: contacten met scholen en het leerlingwezen.

5. FUNCTIES

De meest voorkomende functie is die van 'Geoefend vakarbeider'. Deze functie wordt bekleed door mensen die een vooropleiding in het leerlingstelsel hebben genoten. De bedrijfseigenaren en voormannen hebben vaak de Middelbare Tuinbouwschool doorlopen. Bij grotere bedrijven werken ook vaak ongeschoolden als hulp-vakkrachten.

Voor het onderzoek is de functie van 'geoefend vakarbeider' of 'uitvoerende groenvoorziening' de belangrijkste. Deze functie komt het meest voor en het is de functie waarvoor het leerlingstelsel opleidt. In grote bedrijven worden soms binnen deze categorie functies onderscheiden, zoals 'medewerker aanleg' of 'medewerker onderhoud'; in de meeste gevallen (bij kleine bedrijven) komen beide werkzaamheden in de functie voor. De taken in de functie 'geoefend vakarbeider' kunnen worden aangeduid met: aanleggen van tuinen en parken (straten, terrasjes, schuttingen, gazons, bloemperken), het beplanten volgens het beplantingsplan en het onderhoud (maaien, schoffelen, harken, snoeien) en onderhoud aan machines en apparatuur. De werkgelegenheid in deze functie zal toenemen².

In de toekomst zal men in deze functie met meer mechanisatie te maken krijgen en de kwalificatie-eisen zullen hoger worden, onder andere in verband met ecologisch groenbeheer. Deze ontwikkelingen kunnen ten aanzien van de functieinhoud een verrijking betekenen. Voorwaarde is dat de in verband daarmee te verrichten nieuwe taken tot de functies van de geoefend vakarbeider (gaan) behoren. Dit is een voor de vraag naar de arbeid van vrouwen in hoveniersbedrijven en groenvoorziening een belangrijke vaststelling. Met name zou onderzocht kunnen worden of de taken tussen mannelijke en vrouwelijke vakarbeiders verschillen en of de nieuwe taken over functies bezet door mannen respectievelijk vrouwen gelijk verdeeld worden. Uit eerder onderzoek naar vrouwen in mannenberoepen komt namelijk naar voren dat taken die met techniek te maken hebben (onderhoud machines) eerder aan mannen worden opgedragen.

6. ARBEIDSOMSTANDIGHEDEN

Er zijn reeds verschillende onderzoeken gedaan naar de arbeidsomstandigheden in de groenvoorziening. In het kader van deze voorstudie werd een eerste verzameling van publikaties gemaakt. (Zie bij de literatuur.) Het overzicht laat zien dat geen van de publikaties in het bijzonder aandacht besteedt aan de arbeidsomstandigheden in verband met de arbeid van vrouwen.

Aan een eerste lezing van de literatuur worden de volgende conclusies verbonden. Er wordt nog veel met chemicaliën gewerkt in de branche. Onderzocht zal moeten worden of dit extra risico's voor (zwangere) vrouwen met zich mee brengt. De ontwikkeling naar ecologisch groenbeheer is wat dit risico betreft gunstig. Het aanleg-werk is fysiek belastend, soms vergt het aanleggen zwaar fysiek werk in een belastende houding (bijvoorbeeld aanleg bij een aflopende berm). Mechanisatie kan voor het zware werk verlichting brengen, dat zal vooral bij parkaanleg gelden, maar minder bij tuinaanleg gelden. Het werken met en op machines brengt (nieuwe) veiligheids- en ergonomische eisen met zich mee. De apparatuur en de machines moeten goed ontworpen en instelbaar zijn. Voor vrouwen -gezien de gemiddeld kortere armen en kleinere handomvang- is het bijvoorbeeld van belang dat er handgereedschap beschikbaar is met een kleine greep of handvat.

7. CONCLUSIES

Het vooronderzoek heeft geleid tot een vernieuwde offerte aan de SOLLT waarin de volgende conclusies zijn verwerkt.

- . De studie moet vooral gericht worden op de functie 'geoefend vakarbeider'; verwacht wordt dat in de meeste gevallen binnen deze functie zowel aanleg- als onderhoudswerkzaamheden worden verricht.
- . De ontwikkelingen in de branche geven aanleiding intensief naar de gevolgen voor functie-inhoud en arbeidsomstandigheden te kijken in verband met de arbeid van vrouwen in de belangrijkste functie. Met het oog op de gewenste resultaat uit de studie, namelijk praktisch toepasbare aanbevelingen voor herontwerp, zijn intensieve studies van belang. Dat wil zeggen dat gekozen wordt voor casestudies en niet voor kwantitatieve onderzoeksmethodes.
- . Met twaalf casestudies kan een goed resultaat worden bereikt voor beide sectoren: de particuliere bedrijven en de gemeentelijke diensten. Dit aantal biedt de mogelijkheid enkele diepgaande kwalitatieve studies te doen binnen zowel de particuliere hoveniersbedrijven en groot groenvoorzieners als de gemeentelijke diensten.
- . Het leerlingstelsel is een van de belangrijkste toeleveranciers van personeel voor de branche.
- . Voor de vraagstelling 'vrouwen in de groenvoorziening' is het van belang de arbeidsomstandigheden in verband te brengen met twee belangrijke trends in de bedrijfstak: toenemend ecologisch groenbeheer en toenemende mechanisatie.

Eindnoten

1. Bron: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, KTL & NHG. Ontwikkelingen in de hoveniers- & groenvoorzienersbranche 1991.
2. Zie ook: Stichting BAAS. Verslag beroepen analyse. Leidinggevende en Uitvoerende Beroepsbeoefenaren in de Groenvoorziening en bijbehorend Cultuur- en Civieltechnisch werkgebied. Arnhem 1990

LITERATUUR

ATJAK MTJ. De eigen planten- en tuindienst van een groot administratief bedrijf. Amsterdam: Corvu, 1988.

IPING PJM. Trillingen en lawaai als belastende factoren bij het onderhoud van stedelijke groenvoorzieningen: verslag van een onderzoek bij de Haagse dienst Groenvoorzieningen en Milieu-educatie. S.l., s.n., 1988.

KRESSLER M, KORN M, DRYSCH K. Lärmbereich "Landschaftpflege und Landschaftsgartenbau": Schallimmissionsmessungen und audiometrische Untersuchungen. Arbeitsmed Sozialmed Präventivmed 1990;25(8):352-356.

LEONHARD N. Plantsoenendienst Zaanstad. Amsterdam: Corvu, 1989.

MINISTERIE VAN LANDBOUW, NATUURBEHEER EN VISSERIJ, KTL (Kring Tuin- en Landschapsvoorziening), NHG (Nederlandse Hoveniers- en Groenvoorzienersvereniging). Ontwikkelingen in de hoveniers- & groenvoorzienersbranche. S.l., s.n., 1991.

NIA. Handboek Arbeidsomstandigheden voor de Hoveniers en Groenvoorzieningsbedrijven. S.l., DGA, KTL, NHG, s.a.

SCHNEIDERS H. Geprivatiseerde veiligheid bij groenonderhoud: niet alleen oppassen voor scherpe dorens. Arbeidsomstandigheden 1988;64(3):180-187.

STICHTING BAAS. Leidinggevende en uitvoerende beroepsbeoefenaren in de Groenvoorziening en bijbehorend cultuur- en civieltechnisch werkgebied: verslag beroepen analyse. Arnhem: Stichting Baas, 1990.

VEILIGHEIDSVOORSCHRIFTEN AFDELING PLANTSOENEN. Amstelveen: Gemeentewerken, Dienst voor Plantsoenen, Sport, Jeugd en Recreatie, 1984.

VEILIGHEIDSVOORSCHRIFTEN BEGRAAFPLAATS ZORGVLIEL. Amstelveen: Gemeentewerken, Dienst voor Plantsoenen, Sport, Jeugd en Recreatie, 1984.

VEILIGHEIDSVOORSCHRIFTEN GROENVOORZIENERS. Doetichem: Misset, 1992.

WEZENBEEK J, MULDER HAJ. Onkruidbestrijdingsmiddelen in openbaar groen. 4e gew. dr. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, Chemiewinkel, 1989. Rapport C50.

BIJLAGEN

pagina

BIJLAGE 1	Een typisch hoveniersbedrijf, een case	15
BIJLAGE 2	Projectvoorstel	19

BIJLAGE 1

Een typisch hoveniersbedrijf, een case

EEN TYPISCH HOVENIERSBEDRIJF, EEN CASE

Dit hoveniersbedrijf is gevestigd in de randstad. Het is met zes werknemers in dienst een grote in zijn soort. Naast de eigenaar hovenier werken in dit bedrijf: een 'voorman onderhoud' (een vakman) en een 'bijman onderhoud' (ongeschoold), een 'voorman aanleg' (vakman) en een 'bijman aanleg' (ongeschoold), een 'voorman tuincentrum' en twee parttime 'hulpkrachten' (één man en één vrouw) voor het tuincentrum. Eén van de bijmannen is een leerling in het kader van het leerlingstelsel. De hovenier heeft met enkele opdrachtgevers (bedrijven en instellingen) een onderhoudscontract. Verder bestaat het werk uit eenmalige opdrachten van particulieren voor tuinaanleg. Het voor- en najaar zijn de drukste periodes, dan wordt er wel eens een uitzendkracht bij aangenomen. De opdrachten komen vooral binnen via 'mond op mond' reclame. De eigenaar neemt zelf de opdrachten aan en werkt het aanlegplannen en beplantingsplannen met de opdrachtgever uit en maakt de offertes.

In het bedrijf is de laatste jaren het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen zover mogelijk teruggedrongen. Maar de klanten vragen er wel eens om, omdat het goedkoper is en op korte termijn effectiever. Bij het aanlegwerk komt veel grond- en straatwerk voor en ook het opbouwen van hekken en schuttingen. In kleine tuinen kan daarbij nauwelijks van machines gebruik gemaakt worden. Het onderhoudswerk is: maaien, schoffelen, harken, ongewenste plantengroei verwijderen, snoeien etc.

Er komen bij de werknemers vrij veel rugklachten voor en griep bij weerswisselingen. De leidinggevende heeft het gevoel aan stressrisico's bloot te staan.

BIJLAGE 2

Projectvoorstel

In het onderstaande wordt een voorstel gedaan voor een onderzoek naar de kwaliteit van de arbeid in de groenvoorziening in verband met de arbeid van vrouwen in die branche. Dit projectvoorstel is opgesteld naar aanleiding van een verzoek van de Stichting Opleidingsfonds Leerlingwezen Land- en Tuinbouw (SOLLT) en na een korte voorstudie.

Achtergrond

Vanuit het SOLLT zijn diverse initiatieven ontplooid om meisjes en vrouwen te stimuleren een opleiding en functie te aanvaarden in de groenvoorziening. In dat kader is voorlichtingsmateriaal vervaardigd en zijn 'snuffelstages' voor deze groepen georganiseerd. Door deze acties is in ieder geval een aantal vrouwen ingestroomd via het leerlingstelsel. Maar de indruk bestaat dat vrouwen relatief snel weer uit de bedrijfstak vertrekken. Dit en wat men via bijvoorbeeld consultants van de vrouwen hoort doet vermoeden dat in het werk zelf, in de arbeidsomstandigheden en de organisatie van het werk risico's aanwezig zijn voor de gezondheid en het welzijn van vrouwen.

Bij de oriëntatie in de korte voorstudie bleek¹ dat vrij veel bedrijven (33%) problemen hebben met de werving van geschoolde vakkrachten. De redenen daarvan zijn naar de mening van de ondervraagde ondernemers onder andere de arbeidsomstandigheden en het feit dat er maar weinig vaklieden zijn. Voorts werd duidelijk dat de belangrijkste manier om in personeel te voorzien in de praktijk is: contacten met scholen en het leerlingwezen. De meerderheid van de ondernemers was wel op de hoogte van de Arbowet. De meeste ondernemers rapporteerden met de voorschriften uit de wet ook rekening te houden, maar bij nader ondervragen bleek dat in de meeste gevallen de toepassing van een enkele beschermingsmiddel te betreffen.

Deze bevindingen ondersteunen het initiatief van de SOLLT om in ieder geval het potentieel aan vrouwen dat onder andere via het leerlingwezen binnen stroomt, niet onnodig uit de branche te laten vertrekken. Aandacht voor arbeidsomstandigheden voor vrouwen kan daar een middel voor zijn. Dit is te meer van belang omdat het aantal leerlingen afneemt.

De voorstudie liet ook zien dat de bedrijfstak in de naaste toekomst met belangrijke nieuwe eisen uit de omgeving rekening zal moeten houden. Al constateert de eerder aangehaalde studie nog weinig 'innovatiedrang', uit de beschreven ontwikkelingen moet men wel concluderen dat binnenkort van een 'innovatiedwang' sprake zal zijn. Bijna alle ondervraagde ondernemers verwachten een ontwikkeling naar ecologisch groenbeheer. Toch gebruikt nog een groot aantal

¹ Bijvoorbeeld uit het onderzoek: Ontwikkelingen in de Hoveniers- & Groenvoorzienersbranche 1991, uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, de KTL en de NHG

chemische onkruidbestrijdingsmiddelen en denkt slechts een derde van de ondernemers dat sprake zal zijn van een toename van het werk met handkracht. Algemeen is de verwachting juist dat sprake zal zijn van een extensievere produktiewijze en van gebruik van meer en meer gespecialiseerde machines. Het lijkt van belang bij de vraagstelling van dit onderzoek te betrekken in hoeverre en onder welke condities deze nieuwe ontwikkelingen voor de branche kansen of bedreigingen voor de arbeid van vrouwen vormen.

De literatuurstudie² en gesprekken met een werkgever en een medewerker van de SOLLT in de voorstudie leverden voorts informatie op over de structuur van de branche, de functieinhoud en de risico's in de arbeidsomstandigheden.

De branche kan verdeeld worden in particuliere hoveniersbedrijven en groot groenvoorzieners enerzijds en Gemeentelijke diensten (dienst Gemeentewerken of Publieke werken, plantsoendienst) die zich vooral met groenvoorziening of parkonderhoud en -aanleg bezighouden. In verband met seizoenarbeid komen veel losse werknemers voor. Het gemiddelde aantal vaste personeelsleden is 7. De Hoveniersbedrijven zijn overwegend kleine bedrijven. De meest voorkomende functie is 'Geoefend vakarbeider'. Deze functie wordt bekleed door mensen die een vooropleiding in het leerlingstelsel hebben genoten. Daarnaast werken er ook veel ongeschoolden. De bedrijfseigenaren en voormannen hebben vaak de Middelbare Tuinbouwschool doorlopen.

Voor het onderzoek is de functie van 'Geoefend vakarbeider' of 'uitvoerende groenvoorziening' de belangrijkste. In grote bedrijven worden soms binnen deze categorie functies onderscheiden, zoals 'medewerker aanleg' of 'medewerker onderhoud'; in de meeste gevallen (bij kleine bedrijven) komen beide werkzaamheden in de functie voor. De taken in de functie 'geoefend vakarbeider' kunnen worden aangeduid met: aanleggen van tuinen en parken (straten, terrasjes, schuttingen, gazons, bloemperken), het beplanten volgens het ontwerp, het onderhoud (maaïen, schoffelen, harken, snoeien) en klein onderhoud aan machines en apparatuur. De werkgelegenheid in deze functie zal toenemen. In de toekomst zal men in deze functie met meer mechanisatie te maken krijgen en de kwalificatie-eisen zullen hoger worden, onder andere in verband met ecologisch groenbeheer. Wat betreft de arbeidsomstandigheden in deze functie het volgende. Er wordt nog veel met chemicaliën gewerkt in de branche, onderzocht zal worden of dit extra risico's voor (zwangere) vrouwen met zich mee brengt. De ontwikkeling naar ecologisch groenbeheer is wat dit risico betreft gunstig. Het aanleg-werk is fysiek belastend, soms vergt het aanleggen zwaar fysiek werk in een

² Stichting BAAS. Verslag beroepenanalyse. Leidinggevende en Uitvoerende Beroepsbeoefenaren in de Groenvoorziening en bijbehorend Cultuur- en Civieltechnisch werkgebied. Arnhem 1990
NIA. Handboek Arbeidsomstandigheden voor de Hoveniers en Groenvoorzieningsbedrijven. DGA, KTL en NHG

belastende houding (bijvoorbeeld aanleg bij een aflopende berm). Mechanisatie kan voor het zware werk verlichting brengen, dat zal vooral bij parkaanleg gelden, maar minder bij tuinaanleg. Het werken met en op machines brengt (nieuwe) ergonomische eisen met zich mee. De apparatuur en de machines moeten goed ontworpen en instelbaar zijn. Voor vrouwen -gezien de gemiddeld kortere armen en kleinere handomvang- is het bijvoorbeeld van belang dat er handgereedschap beschikbaar is met een kleine greep of handvat. Ecologisch groenbeheer kan ten aanzien van de functieinhoud een verrijking betekenen. Voorwaarde is dat de in verband daarmee te verrichten nieuwe taken tot de functies van de geoefend vakarbeider (gaan) behoren.

In dit onderzoek naar de arbeid van vrouwen is het van belang te bezien of de taken tussen mannelijke en vrouwelijke vakarbeiders verschillen en of de nieuwe taken over functies bezet door mannen respectievelijk vrouwen gelijk verdeeld worden. Uit eerder onderzoek naar vrouwen in mannenberoepen komt namelijk naar voren dat taken die met techniek te maken hebben (onderhoud machines) eerder aan mannen worden opgedragen.

Eerder onderzoek³ naar de ervaringen van en met vrouwen in technische beroepen of beroepen waarin hoofdzakelijk mannen werken, laat de volgende problemen zien.

1 Veiligheids-, gezondheids- en welzijnsproblemen

Een deel van dit type problemen kan direct toegeschreven worden aan de kwaliteit van de arbeid in het algemeen. Er zijn -met andere woorden- risico's voor veiligheid, gezondheid en welzijn in de ergonomische condities, in de arbeidshygiënische condities en in de arbeidsinhoud van functies van vrouwen.

Deze risico's zijn algemeen, maar kennelijk ondervinden mannen in deze beroepen daar minder of later de gevolgen van of maken die minder (snel) kenbaar. Hiervoor is een aantal mogelijke verklaringen te geven:

- a. mannen en vrouwen staan in hetzelfde beroep niet aan dezelfde risico's bloot;
- b. de mannen die er werken vormen een selectie van mannen die tegen de risico's in dat werk zijn opgewassen;

³ Waarover onder andere de volgende publikaties zijn verschenen:

- . Projectgroep Vrouw, Arbeid en Gezin. Mannenwerk en vrouwenwerk? Kom nou! Groningen/Assen 1985
- . Vaas S., Berndsen MB. Vrouwen in de Bouw. Rotterdam: Stichting Bouwresearch 1990.
- . Faessen HGM., Vaas S. Studie naar de inzetbaarheid van vrouwen in productie- en onderhoudsfuncties in staalbedrijven. IJmuiden: Hoogovens, Leiden: NIPG 1991, EGKS-Project nr. 7249/12/037
- . Vaas S., Nuess U., Lingen P. van. Vrouwen in de metaalproduktenindustrie. Den Haag: SdU, 1993 S160

- c. de arbeidsomstandigheden zijn enigszins aan de 'doorsnee' mannelijke eigenschappen aangepast;
- d. mannen kunnen, willen of moeten langer de gevolgen accepteren.

2 *Sociale problemen*

Sociale problemen ('uitsluitingsprocessen') kunnen optreden bij de integratie van vrouwen in de bedrijfscultuur die tot dan ontwikkeld is uit de samenwerking tussen mannen.

3 *Organisatorische problemen*

Twee soorten organisatorische problemen kunnen voorkomen.

Ten eerste passen de eisen die vrouwen vaak moeten stellen (gegeven de overheersende rolverdeling tussen mannen en vrouwen) ten aanzien van werktijden en arbeidsduur meestal niet bij de gang van zaken in die arbeidsorganisaties. Part time werken wordt een probleem geacht, flexibele werktijden is moeilijk, (financiële vergoeding voor) kinderopvang is niet geregeld, men wordt geacht buiten werktijden cursussen te doen, etc.

Ten tweede zijn organisaties niet voorbereid op het nemen van maatregelen ter bescherming van zwangere vrouwen en haar ongeboren kind en niet op het overbruggen van een zwangerschapsverlof.

Doel

Doel van dit onderzoek in de groenvoorziening is:

- inventarisatie van de ervaren knelpunten van vrouwen in hoveniersbedrijven en de groenvoorziening;
- inventarisatie van de ervaringen van leidinggevenden/werkgevers, consultants en collega's met vrouwen in branche;
- analyse van de risico's voor veiligheid, gezondheid en welzijn van de door vrouwen bezette functies;
- ontwikkelen van ideeën over mogelijke maatregelen ter oplossing van de problemen die passen in de branche en in de te verwachten ontwikkelingen in de sector;
- consequenties van de bevindingen in het onderzoek voor het begeleiden van vrouwelijke leerlingen in het kader van het leerlingstelsel.

Eindprodukt

Het eindprodukt is een rapport gericht op de doelgroepen:

- werkgevers in de groenvoorziening, Arbo- en PZ-functionarissen;
- opleiders en praktijkbegeleiders of consultants;
- vrouwelijke werknemers en hun vertegenwoordigers in OR, DC, VGW-commissie, of vakbond.

Het rapport bevat:

- . een analyse van de ervaringen van en met vrouwen in de groenvoorziening tegen het licht van de algemene arbeidsomstandigheden;
- . mogelijke maatregelen gericht op: wegnemen van VGW-risico's, integratie van vrouwen en verbetering van organisatorische voorwaarden.
- . suggesties voor praktijkbegeleiding van vrouwelijke leerlingen.

Uitwerking

Omdat de vraagstelling gericht is op het vinden van praktische oplossingen is voor een kwalitatief onderzoek gekozen, in overleg met de opdrachtgever. Dat wil zeggen dat case-studies worden gedaan. Een case houdt in: analyse van de ervaringen van en met één vrouw door interviews met deze vrouw, een mannelijke collega, een leidinggevende en een consultant alsmede observaties en metingen van de ergonomische en arbeidshygiënische condities en de taakuitvoering. De casestudie wordt door twee onderzoekers verricht, een sociale wetenschapper en een ergonoom. Per case zijn gemiddeld 4 werkdagen nodig: twee onderzoekersdagen veldwerk en twee dagen rapportage. Er zullen twaalf casestudies worden uitgevoerd; dat wil dus zeggen interviews met twaalf vrouwen en evenveel collega's en twaalf keer observaties bij het werken. Het aantal leidinggevendens waarmee een gesprek wordt gevoerd hangt af van het aantal bedrijven waarin de twaalf vrouwen gevonden worden, het aantal consultants van het aantal dat deze vrouwen begeleidt. In overleg met de opdrachtgever en op basis van wat in de voorstudie is gevonden over de structuur van de branche en de functies waar het leerlingstelsel voor opleidt, is gekozen voor de verdeling die in het onderstaande kader is weergegeven. De verdeling is naar type bedrijf en niet naar functie. In het algemeen gaat het om de functie 'geoefend vakarbeider', in het onderzoek zal bij de inventarisatie van de taken in de functie blijken of van een brede (aanleg én onderhoud) of gespecialiseerde functie sprake is.

	Particuliere bedrijven	Gemeentelijke diensten
Hoveniersbedrijven	3	
Groot groenvoorzieners	3	6
Totaal aantal cases	6	6

De SOLLT zal de eerste contacten met de bedrijven waar vrouwen werken en de vrouwen leggen. Het NIPG zal materiaal verstrekken om de betrokkenen bij deze werving over het onderzoek te informeren. Met bedrijven en de vrouwen die aan het onderzoek mee willen werken wordt vervolgens door de onderzoekers contact opgenomen voor nadere afspraken.

Fasering

Fase 1

In aanvulling op het vooronderzoek verzamelen van gegevens over de bedrijfstak en het werk van de geoeftend vakarbeider. Op basis van beschikbare literatuur opstellen van een overzicht van voor de groenvoorziening specifieke problemen op het terrein van arbeidsomstandigheden, zoveel mogelijk gedifferentieerd naar functies en beroepen.

Organisatorische voorbereiding van het veldwerk.

Fase 2

Samenstelling van het onderzoeksinstrumentarium voor de specifieke onderzoeksvraag en problematiek in de groenvoorziening uit de bij het NIPG beschikbare onderzoeksinstrumenten.

Fase 3

Twaalf casestudies, rapportage per case.

Fase 4

Eindrapportage

Reprografie: NIPG-TNO
Projectnummer: 5735